

וְשָׁל בֵּית הַכֶּסֶם – היוצאות כשמתקשה להתפנות לצרכיו, אלו
 קְרוֹת. אֲךָ שֶׁל סָם ששם בעיניו לרפואה, וְשָׁל שְׁחֹק, וְשָׁל פִּירוֹת,
 כגון מחמת ריח חריף של חרדל, אלו יָפוֹת לאדם.
 הגמרא מוסיפה לבאר את המשך דברי שלמה המלך בקהלת בענין
 ימי הזקנה: 'בְּיוֹם שְׂזוּעוֹ שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת וְהַתְעוּתוֹ וְגו' אֲנִישׁ הַחֵיל
 וּבְטָלוֹ הַטְּחָנוֹת כִּי מַעֲטוֹ וְחִשְׁבוֹ הָרָאוֹת בְּאַרְבוֹת' (שם יב א). מבארת
 הגמרא: 'בְּיוֹם שְׂזוּעוֹ שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, אֵלּוֹ הַכֶּסֶסִּים – בשר המותניים
 וְהַצֵּלָעוֹת, ששומרים על בני המעיים ועל חיותו של האדם ומגינים
 עליהם, ובשנות הזקנה הם זזים ממקומם ונחלשים. וְהַתְעוּתוֹ אֲנִישׁ
 הַחֵיל, אֵלּוֹ הַשּׁוֹקִים, שכחו של האדם נסמך עליהם, ובשנים אלו הן
 מתכופפות. וְכַבְּטָלוֹ הַטְּחָנוֹת, אֵלּוֹ הַשִּׁינִים שטוחנות את האוכל,
 שנושרות בשנות הזקנה. וְחִשְׁבוֹ הָרָאוֹת בְּאַרְבוֹת, אֵלּוֹ הָעֵינַיִם,
 שבשנים אלו מתמעטת הראייה.

הגמרא מביאה עוד דברים שנאמרו על מצב הגוף בימי הזקנה: אָמַר
 לִיה הַקִּיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנִינָה, מַאי טַעְמָא לֹא אֲתִית לְבִי
 אֲכִידָן – מדוע לא באת לבית אבידן? שהוא מקום בו התווכחו
 צדוקים ובייתוסים עם חכמי ישראל לגבי פירוש המקראות. אָמַר לִיה
 רבי יהושע בדרך משל, טוֹר תֵּלַג – ההר התמלא שלג, כלומר,
 הלבניו שערות ראשי. סְחָרוֹנִי גִלְדִין – סביבות ההר התמלאו קרח,
 כלומר, גם שפמי וזקני הלבניו. בְּלִבּוֹהִי לֹא נִבְחִין – הכלבים שלי
 אינם נובחים, כלומר, קולי חלש ובקושי הוא נשמע. וּפְחָנוֹהִי לֹא
 מוֹחֲלִין – הטוחנים שלי אינם טוחנים, כלומר, איני כבר אוחז טוחנת
 את המזון כראוי. והתכוין לומר שהוא מדי חלש וזקן מכדי שיוכל
 להשתתף בויכוחים. בִּי רַב אָמַר – בבית מדרשו של רב אמרו שכך
 אמר רבי יהושע בן חנניה לקיסר, אֲדִלָא אֲכִידָנָא, בְּחִישָׁנָא – את מה
 שלא אבד ממני אני מחפש. כלומר, מרוב זקנה אני הולך כפוף
 ומתנענע, ונראה כאדם המחפש דינר שאבד לו.

תֵּנָא בברייתא, רַבִּי יוֹסִי בְּרִי קִסְמָא אוֹמַר, מָכָא תְּרִי מִתְלָת –
 טובות שתי הרגלים בהם הולך האדם בימי בחרותו, משלושת
 הרגלים' שיש לו בימי הזקנה, דהיינו, שצריך להיעזר במקל. ועוד
 אמר, וְוִי לֹה לְחָדָא דְּאִילָא וְלֹא אֲתָא – יש להתאונן ולצעוק ווי'
 [חבל] על זו שהוכלת ואינה חוזרת. מבארת הגמרא: מַאי הִיא – מי
 היא זו? אָמַר בִּי קִסְמָא, וְנִקְוָתָא – תקופת הנעורים. בִּי אֲתָא רַב
 דִּימִי מארץ ישראל, אָמַר, וְנִקְוָתָא, בְּלִילָא דְּנוֹרְדָא – הנעורים
 דומים לעטרה של ורד שריחו טוב, ואילו סְבוּתָא ו-הזקנה, בְּלִילָא
 דְּחִילָפָא – דומה למיני קמשונים שריחם מאוס.

הגמרא מביאה עצות בענין מעלת האכילה בימות הנעורים: תֵּנָא
 מְשִׁמִּיָּה דְּרַבִּי מֵאִיר, דִּיק בְּכַבִּי – כסוס את האוכל בשיניך, כלומר,
 אכול הרבה, וְחִשְׁפַּח בְּגִידֶיךָ – ותמצא את האכילה בפסיעותיך,
 דהיינו, שיתחזק כחך ללכת ביתר קלות, שְׁנֵאמַר (ירמיה מו ד') וְנִשְׁפַּע
 לָחֶם וְנִהְיָה מוֹכִיבִים וְרָעָה לֹא דְּאִינוּ, שמחמת שאכלו די שובעם לא
 הוצרכו לחשוש שירגישו חולשה בימי 'הרעה' (ימי הזקנה). אָמַר לִיה
 שְׁמוּאֵל לְרַבִּי יְהוֹדָה, שִׁינָא – שנון וחרף, שְׂרִי שְׁקִיר – פתוח את
 השק שלך, דהיינו את הפה, וְעִיל – והכנס לתוכו את לְחֶמֶךָ, כלומר,
 אכול היטב בעודך צעיר, כיון שְׂעִד אֲרַבְעִין שָׁנִין ו-גיל ארבעים]
 מִכֵּילָא מַעְלִי – האכילה מועילה יותר לאדם, אֲךָ מִכָּאן וְאִילָּה,
 מִשְׁתֵּי מַעְלִי – השתייה מועילה יותר.

הגמרא מביאה מעשה שהשיב בו רבי יהושע בן קרחה לכופר שניסה
 לבזותו: אָמַר לִיה הָהוּא גּוֹזָא – סריס שהיה צדוקי לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן
 קְרָחָה מתוך כוונה להקטין, מִהֶבָּא לְקַרְחִינָא בְּמָה תָּוִי – מה
 המרחק מכאן לקרח. אָמַר לִיה רבי יהושע, בְּמִהֶבָּא לְגוֹזֵינָא –
 כמרחק שמכאן עד הסריס. אָמַר לִיה הַצְדוּקִי, בְּרָחָא קְרָחָא – עז
 קרח נקנה בְּאַרְבָּעָה דינרים. אָמַר לִיה רבי יהושע, עִיקְרָא שְׁלִפָא
 בְּתַמְנִינָא – שה שביצו עקורים ומנותקים (כמוך שאתה סריס) נקנה
 בשמונה. חֲזִייה – ראה הצדוקי את רבי יהושע דָּלָא סִימָא מְסִינִיָּה –
 שאינו נועל מנעלים, אָמַר לִיה, דְּרוֹכֵב עַל סוּם הִיר הוּא מְלָה,
 דְּרוֹכֵב עַל חֲמוֹר הִיר הוּא בֶּן חוֹרִין, וְדִמְנָעְלִי בְּרִיגְלוֹהִי – ומי שיש

לו מנעלים ברגליו הוא על כל פנים בְּרִי אִינִישׁ – בן אדם, אֲךָ דָּלָא
 הָא וְלֹא הָא – מי שאינו לא זה ולא זה, כלומר, אינו רוכב וגם אינו
 נועל מנעלים, דְּחִפְסִיר וְקִבְרִי מִבְּ מִינִיָּה – מי שנחפר לו קבר ונקבר
 בו, דהיינו מת, טוב ממנו. אָמַר לִיה רבי יהושע, גּוֹזָא גּוֹזָא – סריס
 סריס, תֵּלַת – שלושה דברים אֲמַרְתָּ לִי, תֵּלַת שְׁמַעְתָּ – שלושה שמע
 ממני. הִדְרַת פָּנִים – הידור פניו של אדם הוא הִזְקָן, שְׁמַחַת הַלֵּב
 שלו היא הַאֲשָׁה שנושא, וְנִחְלַת ה' שזוכה לה הם הַבְּנִים שלו, בְּרוּךְ
 הַמָּקוֹם שְׁמַנְעָךְ מִכּוֹלָם – שלא זכית לאף אחד מהם. אָמַר לִיה
 הצדוקי, קְרָחָא מְצוּינָא – אתה הקרח, וכי מריבה באת לעשות
 אתי. אָמַר לִיה רבי יהושע, עִיקְרָא שְׁלִפָא תוֹכְחָה – ואתה הסריס,
 וכי להקניטני ולהתווכח עמי באת.

הגמרא מביאה עוד מעשה שנאמרו בו דברים על ימי הזקנה: אָמַר לוֹ
 רַבִּי לְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא, מַפְנִי מַה לֹא הִקְבַּלְנוּ פְּנִיךָ – לא
 באת לבקרנו בְּרַגְלִי, בְּרַדְךָ שְׁהִקְבִּילוּ אֲבוֹתֵי לְאֲבוֹתֶיךָ וְנוֹקֵט בלשון
 הפוכה מתוך ענוהו. שאבותיו של רבי שמעון היו מבקרים ברגלים
 אצל אבותיו של רבי. אָמַר לוֹ רבי שמעון, מחמת זקנתי סָלְעִים
 הקטנים שבדרך לביתך נַעֲשֶׂוּ לִי גְבוּהִים, וקשה לי לטפס עליהם,
 ומקומות הקְרוֹכִים לביתי נַעֲשֶׂוּ לִי רְחֻקִים מחמת הקושי שלי
 ללכת, מִשְׁתִּים נַעֲשֶׂוּ שְׁלֹשׁ – איני יכול יותר ללכת באמצעות שתי
 רגלי בלבד אלא נזקק אני לרגל שלישית, דהיינו למקל, וּמִשִּׁים
 שְׁלוֹם בְּבִית – אבר התשמיש פָּטַל אצלי, שחודלתי לשמש מטתי.
 הגמרא מביאה לבאר את המשך דברי שלמה המלך בקהלת בענין
 ימי הזקנה: וְסִגְרוּ דְּלִתִּים בְּשׁוֹק וְגו' בְּשֹׁפֶל קוֹל הַטְּחָנָה וְקוֹס לְקוֹל
 הַצְּפוֹר וְיִשְׁחֹוּ כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר' (שם יב ד). מבארת הגמרא: וְסִגְרוּ דְּלִתִּים
 בְּשׁוֹק, אֵלּוֹ נִקְבֵי שֶׁל אָדָם, שנפתחים ונסגרים כמו דלתות, ובימי
 הזקנה קשה להם להיפתח משום 'בְּשֹׁפֶל קוֹל הַטְּחָנָה' – מפני
 שנחלש קולם של הריחים הטוחנות, דהיינו, בְּשִׁבְלִי הַקּוֹרְקָבָן ו-בני
 המעיים] שְׁאִינוּ מוֹחֵן ומעכל את המזון כראוי. ומה שנאמר וְיִקְוִים
 לְקוֹל הַצְּפוֹר' הכוונה שְׁאִפִּילוּ צְפוֹר שמשמיעה קול מְנַעֲרָתוֹ
 ו-מעירה אותו] מִשְׁתָּו, כיון שמתוך זקנותו שנתו קלה. ומה שנאמר
 וְיִשְׁחֹוּ כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר' הכוונה שְׁאִפִּילוּ (קול שירים ושירות) [קול
 שָׁרִים וְשִׁירָוִת] דומות עָלוּ בְּשׁוֹחָה – שקולות של כל מיני כלי גנינה
 נדמים בעיניו כקול של שיחה ואינו מרגיש את נעימות השיח.

הגמרא מביאה את דברי ברוזילי הגלעדי בענין זקנותו: וְאָף בְּרוּזִילִי
 הַגִּלְעָדִי אָמַר לְדוֹד, כשרצה דוד לגמול לו טובה על שסיפק צרכיו
 כשברח מפני אבשלום בנו שמרד בו, בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה אֲנִכִּי הַיּוֹם
 הָאֵדָע בֵּין טוֹב לְרָע' (שמואל ב' יט לה). מבארת הגמרא: מִכָּאן שְׁרִיעָתָן
 שֶׁל זְקֵנִים מְשִׁתְּנוֹת שמתקשים להבחין בין טוב לרע. ממשיך הפסוק:
 'אִם יִטְעַם עֲבָדְךָ אֶת אֲשֶׁר אוֹכֵל וְאֶת אֲשֶׁר אֲשַׁתְּה' מבארת
 הגמרא: מִכָּאן שְׁשִׁפְתוֹתֵיהֶן שֶׁל זְקֵנִים מִתְרַפְּמוֹת – מתבקעות,
 ומשום כך אינם מרגישים את טעמם של המאכלים. והוסיף עוד
 בְּרוּזִילִי (שם): 'אִם אֲשַׁמַּע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשִׁירָוִת'. מבארת הגמרא:
 מִכָּאן שְׁאִינֵיהֶם שֶׁל זְקֵנִים מִתְבַּכְּדוֹת – מתקשות לשמוע.
 אָמַר רַב, בְּרוּזִילִי הַגִּלְעָדִי שִׁקְרָא תָּוָה – שקר היה, דִּתְהִיא אֲמַתָּא
 דְּתוֹרָא בִּי רַבִּי – שהרי בביתו של רבי היתה שפחה בַּת תַּשְׁעִין
 וְתַרְמִין שָׁנִין – תשעים ושנים שנים, וְהָיָה מִטְעָמָא קִידְרָא – והיתה
 בודקת את טעם התבשיל שבקדירה על אף זקנותה, ואילו בְּרוּזִילִי
 הגלעדי שהיה בסך הכל בן שמונים אמר לדוד שאינו מרגיש את
 טעמם של המאכלים. רַבָּא אָמַר, בְּרוּזִילִי הַגִּלְעָדִי שְׁטוּף בְּזָמָה
 ו-להוט אחרי הזימה] תָּוָה, וְכָל הַשְׁטוּף בְּזָמָה זָקֵן קוֹפֶצֶת עָלָיו –
 סימני הזקנה מקדימים לבא אצלו, ובאמת לא שיקר במה שאמר.

הגמרא מביאה ברייתא בענין חכמת זקני תלמידי חכמים לעומת זקני
 עמי ארצות: תֵּנָא בברייתא, רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל בְּרַבִּי יוֹסִי אוֹמַר, תִּלְמִידֵי
 חֲכָמִים כָּל זְמַן שְׁמֻקְיָנִין חֲכָמָה וְנִתְקַפְּתָא ו-נוספת] בְּהֵם, שְׁנֵאמַר
 (איוב יב ב') 'בִּישִׁישִׁים תִּכְבְּהָ וְיָמִים תִּבְנֶנָּה, כלומר, שבלב
 הישישים ימצאו הרבה חכמה ותבונה. וְעַמִּי הָאֵרֶץ כָּל זְמַן שְׁמֻקְיָנִין
 מְשִׁשׁוֹת נִתְקַפְּתָא בָּהֶן, שְׁנֵאמַר (שם יב ב') 'מְסִיר שְׁפָה לְנֶאֱמָנִים וְיָטַעַם

1 זְנָנִים יִקָּח', דהיינו, שד' לוקח מזקני עמי ארצות את שיקול דעתם.
 2 הגמרא ממשיכה לבאר את המשך דברי שלמה המלך בקהלת בענין
 3 ימי הזקנה: נאמר בהמשך הפסוקים (שם יב ה), 'גַּם מִגְבַּה יִרְאוּ וְחִתְתָּתִים
 4 בְּדֶרֶךְ יִנְאֹץ הַשֶּׁקֶד וְיִסְתַּבֵּל הַחֲגֹב וְתִפֹּר הָאֲבִיוֹנָה'. מבארת הגמרא:
 5 מה שאמר 'גַּם מִגְבַּה יִרְאוּ', כוונתו שֶׁאֵפִילוּ נְכֻשׁוּשִׁית [-תל עפר]
 6 קִמְנָה שיש בדרך, דוֹמָה עָלָיו פְּתָרֵי הָרִים - נראית בעיני הזקן
 7 כהרים גבוהים, וירא שמא יתקל בה. ומה שאמר 'וְחִתְתָּתִים בְּדֶרֶךְ',
 8 כוונתו שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁמְתַלָּךְ בְּדֶרֶךְ נַעֲשׂוּ לוֹ תְּהוֹמִים - תוקפים אותו
 9 פחדים מרובים שמא יכשל ויפול. ומה שאמר 'וְיִנְאֹץ הַשֶּׁקֶד', דהיינו,
 10 שעץ השקד יוציא ציצים בולטים, זו קְלִיפּוֹסֶת - כוונתו לעצם הירק,
 11 שבולטת אצל הזקן כמו נץ האילן מחמת תשות כחו ורזון בשרו. ומה
 12 שאמר 'וְיִסְתַּבֵּל הַחֲגֹב', אֵלּוּ עֲנֻבּוֹת, שיתקשה לשאת את עגבותיו
 13 כאילו הן משא כבד. ומה שאמר 'וְתִפֹּר הָאֲבִיוֹנָה', זו חֲמֵדָה - תאות
 14 התשמיש שמתבטלת אצל הזקן.
 15 מביאה הגמרא מעשה בענין זה: רַב כְּהֵנָּה הוּא פָּסִיק סִידְרָא - היה
 16 קורא פרשה מהמקרא של כתובים קְמִיָּה דְּרַב, בִּי מָטָא לְהָא קְרָא
 17 - כאשר הגיע לפסוק זה בקהלת 'וְתִפֹּר הָאֲבִיוֹנָה', נִגִּיד וְאֵתְנָה - נאנק
 18 ונאנח רב. אָמַר רב כהנא, שְׁמַע מִיָּנָה - מוכח מזה שפְּטִיל לִיה
 19 הַקְּמִידָה דְּרַב - בטלה אצל רב תאות התשמיש.
 20 מאמר בענין זה: אָמַר רַב כְּהֵנָּה, מָאִי דְכִתְיִב (תהילים לג ט) 'בִּי הוּא
 21 אָמַר וַיְהִי', זו אִשָּׁה שרק מכח גזירת הקדוש ברוך הוא מתאוה לה
 22 האדם, שכן מצד עצמה היא מאוסה. ומה שנאמר בהמשך הפסוק
 23 'הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד' אֵלּוּ בָנִים, שהטעם לגזירה זו שיתאוה לאשה,
 24 כדי שיוליד בנים ויתקיים העולם. מביאה הגמרא: תָּנָא בברייתא, גוף
 25 האִשָּׁה הוא כְּחֶמֶת - שק מֵלֵא צוֹאָה, ופִתָּה של החמת מֵלֵא דֵם,
 26 שמקום הערוה מלא בדם נדה, וְעַל אף המיאוס שבדבר הַכֹּל רָצִין
 27 אֲחֵרֶיהָ, מכח גזירת הקדוש ברוך הוא.

28 הגמרא מוסיפה לבאר את המשך דברי שלמה המלך בקהלת: נאמר
 29 בהמשך הפסוק (שם יב ה), 'בִּי הוּא הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ'. דורשת
 30 הגמרא: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, פסוק זה מְלַמֵּד שְׁכָל צָדִיק וְצָדִיק שֶׁנִּפְטָר
 31 נֹתֵנִין לוֹ בֶּגֶן עֶזְרָא מְדוּר [-מקום מגורים] לְפִי כְבוֹדוֹ, שלכך נאמר
 32 'אל בית עולמו' ולא 'אל בית העולם'. מוסיף רבי יצחק לבאר: מִשָּׁל
 33 למה הדבר דומה, לְמַלְכָּה שֶׁנִּכְנַס הוּא וְעַבְדָּיו לְעִיר, פָּשְׁחוּ נִכְנָסִין
 34 כּוֹלֵן בְּשַׁעַר אֶחָד נִכְנָסִין, אך פָּשְׁחוּ לָנִין שם בלילה כֹּל אֶחָד וְאֶחָד
 35 נֹתֵנִין לוֹ מְדוּר לְפִי כְבוֹדוֹ. וכן הצדיקים, כולם מתים באותו אופן,
 36 אך לאחר מכן מקבל כל אחד את מקומו הראוי לו בֶּגֶן עֶזְרָא.
 37 הגמרא מביאה עוד מימרות של רבי יצחק בענין הזקנה והמיתה:
 38 וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק, מָאִי דְכִתְיִב (קהלת יא י) 'בִּי הִילָדוֹת וְהַשְׁחָרוֹת
 39 הַכֹּל', כוונת הפסוק שְׁדָּכְרִים שְׁאָדָם עוֹשֶׂה בִּילָדוֹתוֹ, שמרבה
 40 בתשמיש, מְשַׁחֲרִים פְּנֵי, דהיינו מתישים את כחו לַעֲתָ וְקִנְיָ.
 41 וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק, קָשָׁה - כואבת עקיצת רִימָה [-תולעת] לַמֶּת
 42 בְּדִקְרִית מַחֲטָה כְּבִשְׂרָה חֲחִי, שְׁנֵאמַר בענין האדם לאחר מותו (איוב יד
 43 כב) 'אֵךְ בִּשְׂרֹו עָלָיו יִכְאֹב', שֶׁשִּׁמְעָה שֶׁמֵּרְגִישׁ כאב בבשרו.
 44 עוד בענין הצער שלאחר המיתה: אָמַר רַב חֲסִידָא, נִפְשׁוּ שָׁל אָדָם
 45 מִתְּאֵבֵלֶת עָלָיו לאחר מותו כֹּל שְׂבָעָה יָמִים, שְׁנֵאמַר (שם) 'וְנִפְשׁוּ
 46 עָלָיו תְּאֵבֵל', וְכִתְיִב לגבי יוסף לאחר מיתת יעקב אביו (בראשית נ י)
 47 'וַיַּעֲשׂ לְאָבִיו אֵכֶל שְׂבָעַת יָמִים', ללמדך שהאבל הנזכר אצל הנפש
 48 היינו שבעת הימים שאחר המיתה.
 49 הגמרא מביאה דין שחידש רב יהודה בענין מת שאין לו קרובים:
 50 אָמַר רַב יְהוּדָה, מֵת שְׁאִין לוֹ מְנַחֲמִין, כלומר, שאין לו קרובים
 51 שמתאבלים עליו וזקוקים לנחמה, הדין הוא שְׁהוֹלְכִין עֲשָׂרָה בְּנֵי
 52 אָדָם וַיּוֹשְׁבִין בְּמִקְוָמוֹ - במקום שמת שם, כל ימי השבעה.
 53 מביאה הגמרא מעשה בענין זה: הָהוּא דְשָׁכִיב בְּשִׁבְבוֹתֶיהָ - מעשה
 54 באדם שמת בשכונתו דְּרַב יְהוּדָה וְלֹא הָיוּ לוֹ מְנַחֲמִין,

שבת דף קנב עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום שני) קלא

1 (שם) 'וְאֵת נֶפֶשׁ אִיכָדִי וְקִלְעָנָה בְּתוֹךְ בֶּף הַקִּלְעִי'.
2 מבררת הגמרא: אָמַר לִיָּה רַבָּה לְרַב נַחֲמָן, נִשְׁמָוְתִיהָן שֶׁל בִּינוּנִים
3 – שְׁאִינִים צִדִּיקִים גְּמוּרִים אֶךְ גַּם אִינִים רְשָׁעִים גְּמוּרִים, מָאֵי – מֵה
4 דִּינָם. עוֹנָה הַגְּמָרָא: אָמַר לִיָּה רַב נַחֲמָן, אִיכָא שְׂכִיבָנָא – אֵילוּ הִיִּיתִי
5 מִסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם, לֹא אָמְרִי לְכוּ הָאֵי מִלְּתָא – לֹא הִיִּיתִי מִסְפִּיק
6 לומר לָכֵם אֵת הַתְּשׁוּבָה לְשִׁאלְתְּכֶם, הֵכִי אָמַר שְׂמוּאֵל, אֵילוּ וְאֵלֹהִי,
7 נִשְׁמָוְתִיהָן הַבִּינוּנִים וְהַרְשָׁעִים, לְדוּמָה – הַמְלֹאךְ הַמְמוֹנָה עַל הָרוּחוֹת
8 נִמְסָרִין, הִלְלוּ – נִשְׁמָוְתִיהָן הַבִּינוּנִים יֵשׁ לָהֶן מְנוּחָה, וְהִלְלוּ – נִשְׁמָוְתִיהָן
9 הַרְשָׁעִים אֵין לָהֶן מְנוּחָה, אֵלֹא נִקְלָעוֹת בִּכְף הַקִּלְעִי.
10 עוֹד בַּעֲנֵן גּוֹפֵם שֶׁל צִדִּיקִים לֵאחֹר מוֹתָם: אָמַר (לִיָּה) רַב מְרִי,
11 עֲתִידִים צִדִּיקִים דְּהוּוּ עֲפָרָא – אֵף גּוֹפֵם שֶׁל צִדִּיקִים עֲתִיד לְהִירָקֵב
12 וּלְהִיעֲשׂוֹת עֵפֶר, דְּכִתְיָב (קֹהֶלֶת יב ז) 'וַיָּשׁוּב הָעֶפֶר עַל הָאָרֶץ בְּשִׁחְתָּהּ',
13 כְּלוּמָר, כֹּאשֶׁר אֲדָם נִקְבֵּר בָּאָרֶץ גּוֹפֵי חוֹר לְהִיֹּת עֵפֶר כְּפִי שְׁהִיָּה לִפְנֵי
14 בְּרִיאָתוֹ. וּמִשְׁמַע מִהַפְסוֹק שׁוֹה גּוֹרֵלֵם שֶׁל כָּל בְּנֵי הָאָדָם, גַּם הַצִּדִּיקִים.
15 מְבִיאָה הַגְּמָרָא מַעֲשֵׂה בַּעֲנֵן זֶה: תִּהְיוּ קְפֹלָאֵי דְּהוּוּ קְפֹלֵי בְּאַרְעָא
16 – מַעֲשֵׂה בַּפּוֹעֲלֵי חֲפִירָה שֶׁחֲפְרוּ בִּקְרָקֵי דְּרַב נַחֲמָן, נִחַר בָּהוּ – גַּעַר
17 בָּהֶם רַב אַחָא בְּרִי יֵאֻשִׁיָּה שְׁהִיָּה קָבוֹר שֶׁם. אָתוּ – בָּאוּ הַפּוֹעֲלִים
18 וְאָמְרוּ לִיָּה לְרַב נַחֲמָן, נִחַר בָּן גְּבָרָא – גַּעַר בְּנוֹ אֲדָם מֵת. אָתָּא –
19 בָּא לִשְׁם רַב נַחֲמָן וְאָמַר לִיָּה לֵמֵת, מָאֵן נִיחוּ – מֵי הוּא? מְרִי. אָמַר
20 לִיָּה הַמֵּת, אֵנָּא אַחָא בְּרִי יֵאֻשִׁיָּה. אָמַר לִיָּה רַב נַחֲמָן, וְלָא – וְכִי
21 לֹא? אָמַר מְרִי, עֲתִידִי צִדִּיקִי דְּהוּוּ עֲפָרָא, וְכִיצַד יִתְכֵּן אִיפּוֹא
22 שְׁגוּפִךְ לֹא נִהְפֵּךְ לַעֲפֶר. אָמַר לִיָּה הַמֵּת, וּמָנִי – וּמִיָּהוּן מְרִי, דְּלֹא
23 יִדְעָנָא לִיָּה – אִינִי מְכִירוֹ וְאִינִי חֵשׁ לְדַבְרִי. אָמַר לִיָּה רַב נַחֲמָן, וְהָא
24 – [וְהָרִין] קָרָא בְּתִיב (שם) 'וַיָּשׁוּב הָעֶפֶר עַל הָאָרֶץ בְּשִׁחְתָּהּ', וּמִפְסוֹק
25 זֶה לִמַּד רַב מְרִי אֵת דַּבְּרִי. אָמַר לִיָּה הַמֵּת, דְּאִקְרִיָּךְ קֹהֶלֶת לֹא
26 אִקְרִיָּךְ מִשְׁלִי – הֵרֵב שְׁלִימֹדֶךְ סֵפֶר קֹהֶלֶת לֹא לִימֹדֶךְ סֵפֶר מִשְׁלִי,
27 דְּכִתְיָב בּוּ (מִשְׁלִי יד ז) 'וְיָרֻקֵב עֲצָמוֹת קִנְאָה', וְלִמִּידִים מִכָּךְ שֶׁכָּל מִי
28 שֵׁשׁ לוֹ קִנְאָה וְתַחֲרוֹת בְּלִבּוֹ עַל חֲבִירוֹ עֲצָמוֹתָיו מְרַקִּיבִים לֵאחֹר
29 מוֹתוֹ, אוֹלֵם כָּל שְׂאֵין לוֹ קִנְאָה בְּלִבּוֹ אֵין עֲצָמוֹתָיו מְרַקִּיבִים.
30 וּמֵאֲחֵר שֶׁלֹּא קִנְאָתִי בְּבִנִי אֲדָם לֹא הִרְקִיבוּ עֲצוּמוֹתַי גּוֹפִי. נִשְׁשִׁיָּה –
31 מִישַׁשׁ אוֹתוֹ רַב נַחֲמָן בִּידֵּיו וְחִיּוּיָּה דְּאִתִּי בִּיהַ מִשְׁשָׁא, וְנוֹכַח לִדְעַת
32 שֵׁשׁ בְּגוּפוֹ מִמְּשׁוֹת, דִּהִינּוּ שֹׁגֵם בְּשֵׁרֵי קִיָּם. אָמַר לִיָּה רַב נַחֲמָן,
33 לִיקוּם מְרִי לְגִוּיָּה דְּכִתְיָא – יָקוּם אֲדוּנִי וְיִלֵּךְ לְתוֹךְ בֵּיתוֹ, וּמִדּוּעַ הוּא
34 מִמְּשִׁיךְ לִשְׁכֵּב בִּקְבֹּרוֹ. אָמַר לִיָּה הַמֵּת, גִּלִּית אֲדַעְתָּךְ דְּאִפִּילוּ גִבְיָא
35 לֹא קָרִית – גִּלִּית עַל עֲצָמְךְ שֶׁאִפִּילוּ אֵת סַפְרֵי הַנְּבִיאִים לֹא לְמַדָּת, דְּכִתְיָב
36 (חֻזְקָא לז יא) 'וַיִּדְעָתֶם כִּי אֵין ה' בְּפִתְחֵי אֵת קְבֻרֹתֵיכֶם
37 וּבְהִעְלוֹתִי אֶתְכֶם מִקְבֻרֹתֵיכֶם עֲמִי', שֶׁמִּשְׁמַע שֶׁאֵין לְמִתִּים רְשׁוֹת
38 לְצֵאת מִקְבֻרֹתֵיהֶם עַד שִׁיעֲלָה אוֹתָם הַקֹּבֶ"ה מִשָּׁם. אָמַר לִיָּה רַב
39 נַחֲמָן, וְהִכְתִּיב שֶׁאֲמַר ה' לְאָדָם הָרִאשׁוֹן לֵאחֹר חֹטָא עַץ הָדַעַת
40 (בְּרַאשִׁית ג טז) 'כִּי עָפָר אָתָּה וְאֵל עָפָר תָּשׁוּב', דִּהִינּוּ שִׁיהָךְ בַּחֲזָרָה
41 לַעֲפֹר לֵאחֹר מוֹתוֹ, וְכָל מַה שֶׁתִּקְלַל בּוֹ אֵת הָרִאשׁוֹן חַל הָרִי עַל כָּל
42 צִאֲנָאִי, לֹא רַק עַל הַרְשָׁעִים, וְאֵם כֵּן חוֹרֵת הַשְּׁאֵלָה, וְנוֹכַח יִתְכֵּן
43 שְׁגוּפִךְ לֹא נִהְפֵּךְ לַעֲפֶר. אָמַר לִיָּה הַמֵּת, בַּפְּסוֹק הַהוּא מְדוּבָר שְׁעָה
44 אַחַת קוֹדֵם תַּחֲתִית הַמִּתִּים, שְׁבַשְׁעָה זֹו יִהְיֶה גַם גּוֹפּוֹתֵיהֶם שֶׁל
45 הַצִּדִּיקִים לַעֲפֹר.
46 הַגְּמָרָא מְבִיאָה אֵת דַּבְּרֵי רַבִּי אַבְהוּ בַּעֲנֵן נִשְׁמָוְתִיהָן הַצִּדִּיקִים: אָמַר לִיָּה
47 הַהוּא צְרוּקִי לְרַבִּי אַבְהוּ, אִמְרִיתוֹ – אַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁנִּשְׁמָתְךָ שֶׁל
48 צִדִּיקִים גְּנוּזוֹת תַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד, אֶךְ אִם כֵּן, אוֹתָהּ אוֹכָא מְמִיא –
49 בַּעֲלַת אוֹב שֶׁמִּשְׁתַּמֶּשֶׁת בַּעֲצָמוֹת הַמֵּתִים, הֵיכֵא אִסְקִיָּה לְשְׂמוּאֵל
50 בְּנִגְדָא – כִּיצַד הִיא הַצִּלִּיחָה לְהַעֲלוֹת אֵת נִשְׁמַת שְׂמוּאֵל הַנְּבִיא
51 בָּאוֹב עַל יְדֵי כִישּׁוֹף שֶׁעֲשֵׂתָה כְּמוֹכָא בְּנִבְיָא (שְׂמוּאֵל א' כח זג), הִרִי
52 בּוֹדָאֵי אֵין לָהֶם כֹּחַ לַפְּעוֹל שֶׁמִּתִּים תַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד. אָמַר לִיָּה רַבִּי
53 אַבְהוּ, הָתָם בְּתוֹךְ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ תְּהוּ – בַּעֲלַת אִמְרֵי הַצִּלִּיחָה
54 בְּכַךְ כִּיֹּן שְׁהִיָּה זֶה בְּתוֹךְ י"ב חֳדָשׁ לַפְּטִירָתוֹ שֶׁל שְׂמוּאֵל, וּבִזְמַן זֶה
55 עֲדִיין אֵין הַנִּשְׁמָה מִסְתַּלְקַת לְגַמְרִי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה. דְּתִנְיָא בְּרִייתָא,
56 כָּל שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ מִשְׁנַפֵּטֵר הָאָדָם גּוֹפִי עֲדִיין קִיָּם, וְנִשְׁמָתוֹ עוֹלָה
57 לְשִׁמְשִׁים וְיִוְרְדָת חוֹרָה לְעוֹלָם הַזֶּה, אֶךְ לֵאחֹר שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ
58 מִהַפְּטִירָה תְּהוּי בְּמֵל,

1 וְכִיֹּן שֶׁכֵּן כָּל יוֹמָא – כָּל יוֹם מִשְׁבַּעַת יְמֵי הָאֲבִילוֹת תְּהוּ דְּכַר רַב
2 יְהוּדָה בִּי עֲשֶׂרָה – הִיָּה מְדַבֵּר רַב יְהוּדָה עִם עֲשָׂרָה אַנְשִׁים וְיִתְכֵּן
3 בְּרוּכָתִיהָ – שִׁיבּוֹאוֹ וַיִּישְׁבוּ עִמּוֹ בְּמִקְוָמוֹ שֶׁל הַמֵּת. לֵאחֹר שְׁבַעָה יָמִים
4 אֵתְחִיז לִיָּה בְּחִלְמִיהָ דְּרַב יְהוּדָה – נִרְאָה אוֹתוֹ מֵת לְרַב יְהוּדָה
5 בַּחֲלוּם וְאָמַר לִיָּה, תִּתְּנוּ דְּעִתָּךְ שְׁחַנְתָּ אֵת דְּעִתִּי, כְּלוּמָר, גִּרְמַת
6 לִי נַחַת בְּמַה שֶׁעֲשִׂיתָ.
7 עוֹד בַּעֲנֵן נִשְׁמָתוֹ שֶׁל הָאָדָם לֵאחֹר מוֹתוֹ: אָמַר רַבִּי אַבְהוּ, כָּל דַּבֵּר
8 שְׂאִמְרִים בְּפִנֵּי הַמֵּת, יוֹדֵעַ עַל יְדֵי נִשְׁמָתוֹ, עַד שִׁיִּסְתֵּם הַגּוֹלֵל – עַד
9 שִׁכְסוּ אֵת אֲרוֹנוֹ בְּכִיסּוֹ. מְבִיאָה הַגְּמָרָא: פְּלִיגִי בָּהּ רַבִּי חִיָּיא וְרַבִּי
10 שְׁמַעוֹן בְּרַבִּי, חֵד אָמַר שֶׁהַמֵּת יוֹדֵעַ עַד שִׁיִּסְתֵּם הַגּוֹלֵל, כְּדַבְּרֵי רַבִּי
11 אַבְהוּ, וְחֵד אָמַר שִׁידֹּעַ גַּם לֵאחֹר מָכֵן, עַד שִׁיִּתְעַבֵּל וְיִרְקֵב
12 וְיִתְפּוֹרֵר הַבֶּשֶׂר בִּקְבֹר.
13 הַגְּמָרָא מְבִאֵר מִנֵּן לִמַּד כָּל אֶחָד אֵת דַּבְּרִי: מָאֵן דְּאָמַר עַד
14 שִׁיִּתְעַבֵּל הַבֶּשֶׂר, לִמַּד זֹאת מִמָּה דְּכִתְיָב בַּעֲנֵן הָאָדָם לֵאחֹר מוֹתוֹ
15 (אִיבִיב יד כב) 'אֶךְ בְּשֵׁרוֹ עָלָיו יוֹכָאב וְנִפְשׁוֹ עָלָיו תִּאֲכָל', שֶׁמִּשְׁמַע שֶׁכָּל
16 זְמַן שֶׁהַבֶּשֶׂר קִיָּם יֵשׁ לְנֶפֶשׁ חַיּוֹת מְסוּיִמַת לְהִבֵּן וּלְדַעַת אֵת הַנֶּאֱמָר
17 בְּפִנֵּי הַמֵּת. וּמָאֵן דְּאָמַר עַד שִׁיִּסְתֵּם הַגּוֹלֵל, לִמַּד זֹאת מִמָּה דְּכִתְיָב
18 (קֹהֶלֶת יב ז) 'וַיָּשׁוּב הָעֶפֶר עַל הָאָרֶץ בְּשִׁחְתָּהּ וְגו' וְהָרִחוּ תְּשׁוּבָה אֶל
19 הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה', כְּלוּמָר, מִיד כְּשׁוּף הָאָדָם הַקְרִי עֵפֶר שֶׁב
20 לְאָרֶץ מִמָּנָה נִלְקַח בְּבִרְיַת הָאָדָם, דִּהִינּוּ שְׁנִקְבֵּר, רַחוּם עוֹזְבֵתוֹ וְשׁוֹבָה
21 אֶל ה' וְכֹבֵר אֵין בִּיכּוּלְתָּה 'לְשִׁמּוּעַ' אֵת הַנֶּאֱמָר בְּעוֹלָם הַזֶּה.
22 הַגְּמָרָא מְבִיאָה בְּרִייתָא הַמְבִאֵרָת אֵת חֲלֻקוֹ הַשְּׁנִי שֶׁל הַפְּסוֹק הַנוֹכַח:
23 תִּנּוּ רַבָּנִן בְּרִייתָא, נֹאמַר בַּפְּסוֹק (שם) 'וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים
24 אֲשֶׁר נִתְּנָה', וְלִכְאוּרָה תִּיבּוֹת 'אֲשֶׁר נִתְּנָה' מִיּוֹתֵרוֹת, אֵלֹא יֵשׁ לְדַרְשׁ
25 מִכָּךְ שֶׁאוֹמְרִים לְאָדָם תִּנּוּ לוֹ – תִּשְׁבִּי לֵה' אֵת נִשְׁמָתְךָ בַּחֲזָרָה כְּמוֹ
26 שְׁנִתְּנָה לָךְ, כִּשֶּׁם שֶׁנִּתְּנָה לָךְ בְּבוּאךְ לְעוֹלָם כְּשֶׁהִיא בְּמִתְהַרָה, נִקִּיָּה
27 לְלֹא עוֹן, אָף אֵתָּה הִיזְהֵר שֶׁתִּשְׁבִּנָּה לוֹ בַּצֵּאתְךָ מִן הָעוֹלָם כְּשֶׁהִיא
28 בְּמִתְהַרָה. מִשְׁלִי לְמַה הִדְבֵּר דּוּמָה, לְמַלְךְ בֶּשֶׂר וְדָם שֶׁחֲלֹק נִגְדִי
29 מִלְּכוּת לַעֲבָדָיו, סִפְּחִין שִׁבְחָן קִיִּפְלוֹם וְהִנְחִיחִם בְּקוֹפֶסָא כְּדִי שֶׁלֹּא
30 יִתְלַכְכוּ, וְאֵילוּ מִסְּפָשִׁים שִׁבְחָן הִלְכוּ וְעָשׂוּ בְּתוֹן מְלָאכָה. לְמִיָּם –
31 אֲדוּר זְמַן בִּיגֵשׁ הַמֶּלֶךְ אֵת בְּלִי – [בְּגִדִּין] בַּחֲזָרָה, בָּאוּ הַפְּקָחִין שִׁבְחָן
32 וְהַחֲזִירוּם לוֹ בְּשִׁיחָן מְגוּחִין – נִקִּיָּם לְגַמְרִי, וְאֵילוּ הַטְּפָשִׁין שִׁבְחָן
33 הַחֲזִירוּם לוֹ בְּשִׁיחָן מְלֻכְלָכִין מִחַמַּת הַמֶּלָּאכָה שֶׁעָשׂוּ בָּהֶם. שְׁמַח
34 הַמֶּלֶךְ לְקִרְיַת הַפְּקָחִין וְכַעַס לְקִרְיַת הַטְּפָשִׁין. עַל הַפְּקָחִין אָמַר,
35 יִתְּנוּ בְּלִי – הַבְּגִדִים שֶׁהִשְׁאֵלְתִי לָהֶם לְשִׁמְרָה בְּאוֹצָר שְׁמִיחִין בּו
36 הַבְּגִדִים, שֶׁכֵּן נִקִּיָּם הֵם, וְהֵם יִלְכוּ לְבִתְהֵם לְשָׁלוֹם. וְעַל הַטְּפָשִׁין
37 אָמַר, בְּלִי שֶׁהִשְׁאֵלְתִי לָהֶם יִתְּנוּ לְבֹבֵם שִׁנְקָה וְיִלְכוּ אוֹתָם, וְהֵן
38 יִתְחַבְּשׁוּ – יִסְרוּ בְּבִית הָאִסּוּרִים הַחֲשׁוֹךְ לֹא שְׁלוֹה. וְאָף הַקְּדוֹשׁ
39 בְּרוּךְ הוּא נוֹחֵךְ כֵּן, עַל גּוֹפֵן שֶׁל הַצִּדִּיקִים הוּא אוֹמַר (יִשְׁעִיָּה נב א) 'כֹּא
40 שְׁלוֹם יִנּוּחוּ עַל מִשְׁכַּבְתֶּם', שֶׁהַצִּדִּיק לֵאחֹר פְּטִירָתוֹ בָּא אֶל אֲבוֹתָיו
41 בְּשִׁלּוֹם וְגוֹפּוֹ שׁוֹכֵב בִּקְבֹר מְנוּחָתוֹ, כְּפִי שֶׁהַעֲבָדִים הַפְּקָחִים הֵלכוּ
42 לְבִתְהֵם לְשָׁלוֹם. וְעַל נִשְׁמָתָן הוּא אוֹמַר כְּפִי שֶׁבִּירְכָה אֲבִיגִיל אֵת ה'
43 דּוֹד (שְׂמוּאֵל א' כח כט) 'וְהִיָּתָה נֶפֶשׁ אֲדוּנִי צְרוּרָה בְּצִדֹּר הַחַיִּים אֵת ה'
44 אֱלֹהִיךְ', שֶׁנִּפְשׁוֹת הַצִּדִּיקִים גְּנוּזוֹת לֵאחֹר מוֹתָם תַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד,
45 כְּפִי שֶׁבְּגִדֵי הַפְּקָחִים תִּנּוּ לְאוֹצֵר. וְאֵילוּ עַל גּוֹפֵן שֶׁל הַרְשָׁעִים הוּא
46 אוֹמַר (יִשְׁעִיָּה נב כב) 'אֵין שְׁלוֹם אָמַר ה' לְרָשָׁעִים', שֶׁלֹּא יִזְכוּ לְשְׁלוֹה,
47 כְּפִי שֶׁהַעֲבָדִים הַטְּפָשִׁים נִחְבְּשׁוּ בְּבֵית הָאִסּוּרִים, וְעַל נִשְׁמָתָן הוּא
48 אוֹמַר כְּפִי שֶׁנֹּאמַר בַּהֲמִשְׁךְ דַּבְּרִי אֲבִיגִיל לְדוֹד (שְׂמוּאֵל א' שם) 'וְאֵת נֶפֶשׁ
49 אִיכָדִי וְקִלְעָנָה בְּתוֹךְ בֶּף הַקִּלְעִי', שֶׁהִיא הַרְצוּעָה שְׁנוֹתִים אֵת הָאֵבֶן
50 לְתוֹכָהּ כְּדִי לְקַלְעָה וְעִשׂוּיָה כַּעֵין כֵּךְ, הוּא מִשֵּׁל לִיסוּרֵי הַגִּיהֵנוֹם
51 שֶׁהַרְשָׁעִים נִצְרָפִים שָׁם, כְּפִי שֶׁבְּגִדֵי הַטְּפָשִׁים תִּנּוּ לְכוּבֵם כְּדִי לְלַבֵּן.
52 הַגְּמָרָא מְבִיאָה בְּרִייתָא בַּעֲנֵן זֶה: תִּנְיָא בְּרִייתָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמַר,
53 נִשְׁמָתָן שֶׁל צִדִּיקִים גְּנוּזוֹת לֵאחֹר מוֹתָם תַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד, שְׁנִיָּא אָמַר
54 (שם) 'וְהִיָּתָה נֶפֶשׁ אֲדוּנִי צְרוּרָה בְּצִדֹּר הַחַיִּים אֵת ה' אֱלֹהִיךְ',
55 שֶׁמִּשְׁמַע שֶׁתִּהְיֶה צְרוּרָה תַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד שְׁלוֹ. וְאֵילוּ נִשְׁמָתֵיהֶן שֶׁל
56 הַרְשָׁעִים וְזִמְמוֹת וְהוֹלְכוֹת – חֲבוּשׁוֹת בְּבֵית הַסּוּדָר [וּמְלָאךְ אַחֵר
57 עוֹמֵד בְּסוּף – [בְּקֶצֶה] הָעוֹלָם, וּמְלָאךְ אַחֵר עוֹמֵד בְּסוּף הָעוֹלָם –
58 בְּקֶצֶה הַשָּׁנִי, וּמְקַלְעֵין אֵת נִשְׁמָתָן שֶׁל הַרְשָׁעִים זֶה לְזוֹה, שְׁנִיָּא אָמַר